

Anadili Türkçe Olan Öğrencilerde ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ Koşul Tümcelerine Yönelik Bilinç Uyandırma Etkinlikleri Önerisi

A Suggestion for Grammatical Consciousness-Raising Activities on
‘-sEyDI’ and ‘-DIysE’ Conditional Clauses for Native Turkish Students

Özge CAN BAKIRLI*

Öz

Bilinç-uyandırma, insanların olumsuz olarak gördükleri bir durumu değiştirmek için bir konu hakkında bilinç düzeylerini artırma süreci olarak tanımlanabilmektedir. Eğitim bağlamında dil olgusu üzerine odaklanıldığında bilinç-uyandırma, öğrencilerin sadece dilbilgisel tümceler üretmeleri ya da dilsel doğruluğu değerlendirebilme becerileri olarak algılanmamalıdır. Bilinç-uyandırma çalışmalarında (anadil konuşucuları için), örtük bilginin desteklenmesi gerekmektedir. Bilinç-uyandırma etkinlik çalışmalarında hedef, öğrencinin dikkatini anadilinin özelliklerine çekmektir. Böylelikle öğrenci, bazı dilsel özellikler hakkında farkındalık geliştirebilmektedir (Suter, 2001: 3). Bu çalışmada da amaç, anadili Türkçe olan öğrencilerde ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerine yönelik bilinç-uyandırma etkinlikleri önerisi sunmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek üzere geliştirilen etkinlik önerisi, Larsen-Freeman’ın (2001) ortaya koyduğu biçim, anlam ve kullanımı içeren üç boyutlu dilbilgisi modelinin Türkçedeki ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinde uygulanmasına dayandırılmıştır. “Etkinlik I”, ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin ‘gerçek karşıtı’ mı yoksa ‘gerçek karşıtı olmayan-varsayımsal’ mı olmalarına göre, söz konusu tümcelerdeki anatümce ve yantümce yapılarının formüleştirelmesine; “Etkinlik II”, ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ dilbilgisel biçimlerin, koşullu tümcelerin parantez içinde gerçek karşıtı ya da varsayımsal olarak belirtilen önvarsayımsallık değerlerine göre uygun biçimde eylemlere eklenmesine; “Etkinlik III”, verili bağlamlardaki gerçeklik olgusu çerçevesinde, boşlukların uygun olan ‘-sEyDI’ ya da ‘-DIysE’ koşul tümceleriyle doldurulmasına; “Etkinlik IV”, sunulan resimlerdeki karakterlerin ağızından uygun bağlam çerçevesinde ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin kullanılmasına yöneliktir. Tüm bu etkinlikler öğrencilerin iç içe geçmiş bir biçimde ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin biçimsel, anlamsal ve işlevsel özelliklerine odaklanarak örtük öğrenmelerini geliştirmeleri için birer öneri olarak düzenlenmiştir. Önerilen etkinlikler yoluyla öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ eklerinin bulunduğu tümcelerin hem anlamsal

* Öğr. Gör. Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Dilbilim Bölümü, ozge.can@deu.edu.tr, triyanda@hotmail.com

hem de dilbilgisel olarak nasıl oluştuklarına yönelik farkındalık geliştirmeleri; sunulan bağlam için uygun olan koşul tümcelerini seçerken gerekçelerini belirtebilmeleri; sunulan bilgiler çerçevesinde girdileri işlevsel olarak işlemleyebilme becerilerini geliştirmeleri ve öğrencilerin zihinlerinde ‘koşullu tümceler biçimsel olarak farklılaştığında, anlamsal olarak da farklılaştığı’ bilgisinin oluşturulabilmesi hedeflenmektedir. Bu önerilerin anadili Türkçe olan öğrencilere uygulanmasının, öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümceleri arasında karşılaştırma yapmaları ve bu yapıların işlevsel özelliklerini ‘fark etme’leri açısından önemli kazanımlar getireceği düşünülmektedir. Ancak belirlenen hedefleri ve kazanımları gerçekleştirmek için çalışmanın kapsamı genişletilmeli, oluşturulan etkinliklerin öğrencilerin anadillerine yönelik bilinç-uyandırma çalışmalarında iyi işleyip işlemediği denetlenmelidir.

Anahtar sözcükler: bilinç-uyandırma, dil farkındalığı, örtük bilgi, koşul tümceleri

Abstract

Consciousness-raising can be defined as the process developing people’s awareness so as to change the conditions which they regard as unfavorable. When language phenomenon is taken into consideration within the context of education it becomes apparent that consciousness-raising is not be perceived only as the learners’ ability to generate grammatical sentences or to evaluate linguistic correctness. In consciousness-raising activities (for native speakers) implicit knowledge should be supported. The aim of consciousness-raising activities is to draw the learners’ attention to the characteristics of their mother-tongue. Thus, the learner is able to develop an awareness of some linguistic properties (Suter, 2001, p.3). This study intends to make a suggestion for consciousness-raising activities about ‘-sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditionals for native Turkish students. The activities that are suggested to achieve this goal are based on the application of Larsen-Freeman’s three dimensional grammar teaching modal, which involves the teaching of form, meaning and function, to ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditional sentences in Turkish. Activity I has been designed to set up a formula for the structures of the main and subordinate clauses in sentences, depending on whether ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditional clauses are ‘factual’ or ‘non-factual/hypothetical’; Activity II, to add ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditional sentences to actions in the proper way according to their presuppositional values specified in parantheses as factual or hypothetical; Activity III, to fill in the blanks with the proper ‘sEyDI’ or ‘-DIysE’ conditional sentences within the framework of reality in a given context; Activity IV, to use ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditional sentences from the mouth of the characters, appropriate to the context provided by pictures. All of these activities are designed as a proposition to help students improve their implicit learning by focusing on the integrated morphological, semantic, and functional usages of ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditional sentences. Through the suggested activities it is aimed that students will develop a awareness of how sentences with ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ are constructed both semantically and grammatically; will state their reasons for choosing conditional sentences appropriate to the context provided; will develop their ability to operate the input in a functional way within the framework of the information provided and they will bear in their minds that when conditional sentences differ formally, they differ semantically as well. It is thought that the practice of these suggestions by native Turkish students will enable them to compare and contrast ‘sEyDI’ and ‘-DIysE’ conditional sentences, and to “develop an awareness” of the functional qualities

of these structures. However, the scope of this study must be extended in order to achieve the stated goals and the effectiveness of the consciousness-raising activities related to students' mother tongue must be controlled.

Keywords: consciousness-raising, language awareness, implicit knowledge, conditional clauses

Giriş

Dil edinimi, bilinç-dışı bir işlem olarak tanımlanmaktadır; yani bu süreçte kurallar, yapılar ve sözcükler birtakım açıklamalarla öğretilmemektedir (Fotos, 2001, s. 267). Bu bağlamda, dil edinimi 'tesadüfi öğrenme' olarak tanımlanabilir; çünkü dil ediniminde bilgi örtüktür. Buna bağlı olarak da dil ediniminde 'dikkat etkeni', 'niyet' ve 'öğrenileni rapor edebilme yeteneği' bulunmadığı savunulmaktadır (Schmidt, 1990); çünkü örtük öğrenme özellikle, rastlantısal koşullarda ve öğrenme için gerekli olan bilginin belirgin olmadığı durumlarda var olmakta ve sonuç olarak ortaya çıkan bilgi de büyük oranda bilinç-düzeyine çıkmayan ve dile getirilemez türden bilgi olmaktadır (Dienes, Broadbent ve Berry, 1991, s. 875). Bu çalışmada da amaç, anadili Türkçe olan öğrencilerde '-sEy-DI' ve '-DIysE' koşul tümcelerine yönelik bilinç-uyandırma etkinlikleri önerisi sunarak, bu yapıların öğrenilmesini kolaylaştırmayı sağlamaktır. Amacımızın ayrıntılarına ve Türkçedeki bu yapıların özelliklerine geçmeden önce, 'bilinç-uyandırma' çalışmalarını ve hedeflerini inceleyelim.

Bilinç Uyandırma

Bilinç-uyandırma, insanların olumsuz olarak gördükleri bir durumu değiştirmek için konu hakkında bilinç düzeylerini artırma süreci olarak tanımlanabilmektedir (Suter, 2001). Eğitim bağlamında dil olgusu üzerine odaklanıldığında bilinç-uyandırma, öğrencilerin sadece dilbilgisel tümceler üretmeleri ya da dilsel doğruluğu değerlendirebilme becerileri olarak algılanmamalıdır (Sinor, 2002, s. 117). Bu noktada dilin anlaşılabilirliğini ve uygunluğunu denetleyen 'iletişim' boyutunun devreye girdiği söylenebilir.

Bilinç-uyandırma çalışmalarında (anadil konuşucuları için), giriş bölümünde de sözünü ettiğimiz örtük bilginin desteklenmesi gerekmektedir. Bu da ancak iletişimsel edinci harekete geçirecek etkinliklerin düzenlenmesi ile mümkün olmaktadır. Bilinç-uyandırma etkinlik çalışmalarında hedef, öğrencinin dikkatini anadilinin özelliklerine çekmektir. Böylelikle öğrenci, bazı dilsel özellikler hakkında farkındalık geliştirebilmektedir (Suter, 2001, s. 3-4).

Sinor'a göre dilde farkındalık geliştirmede yani bir anlamda bilinç-uyandırmada, temel birtakım işlemler bulunmaktadır. Bu işlemler öğrencinin anadiline karşı bilinç-uyandırma çalışmalarını destekler niteliktedir (2002, s. 121). Bunlar;

- (i) iş-öncesi (pre-task) beyin fırtınası çalışmaları yapma,
- (ii) dille ilgili tartışmalar yapma,
- (iii) dil beklentilerine uygunluk sağlama,

- (iv) öz planlama, denetleme, değerlendirme sağlama,
- (v) dilsel biçimi göz ardı etmeme,
- (vi) eleştirel bakış açısı sağlama,

olarak maddeleştirilebilir. Bu sayede kullanımda olan dile dikkat çekilmekte, öğrencilerin anadillerinin nasıl işlediğine dair içgörü kazanmalarını sağlanmaktadır. Böylelikle öğrencilerden;

- (i) kendilerini keşfetmeleri,
- (ii) dil hakkında soru sormaya yönelmeleri,
- (iii) dilin nasıl kullanıldığının farkına varmaları

vb. gibi hedefleri gerçekleştirmeleri beklenmektedir (Bolitho ve diğ., 2003, s. 255). Bu çalışmada da amaç yukarıda sözü edilen hedefleri anadili Türkçe olan öğrencilerde ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümceleri yapısını temel alan etkinlikler önerisi çerçevesinde gerçekleştirmektir. Bu nedenle bir sonraki bölümde Türkçede koşullu tümcelerin genel özelliklerinden ve ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin anlamsal ve işlevsel farklılıklarından söz edilecektir.

Türkçede ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ Koşul Tümceleri

Koşul yapıları bir tür belirteç yantümcesi olarak incelenmektedir. Mantıksal olarak koşullu yapılar, iki önerme arasındaki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Koşul bildiren yapıları inceleyen araştırmacılar, anlamsal ve kullanımsal olarak bu yapıların gerçeklik ve gerçekdışılık değerlendirmelerinin baskın olduğunu belirtmektedirler (Thompson ve Longacre, 1985, s. 179).

Türkçede koşullu yapılar, koşul kavramı içeren ve yüklemi –se, –sa eki alan tümceler olarak tanımlanmaktadır (Vardar, 1998, s. 48). Gencan’a göre, koşullu yapılar, bileşik tümcelerden oluşmaktadır ve bu yapılarda iki yargı bulunmaktadır: başlam (tasarı denilebilecek oranlama bildiren koşul önermesi -önerti-) ve koşula bağlı sonuç (2001, s. 163):

Örnek (1) Ayağına taş dokunsa, benden bilir.

Örnek (1)’de koşullu yapının ‘ayağına taş dokunsa’ bölümü başlamı, ‘benden bilir’ bölümü ise koşul bildiren ilk önermenin sonucunu temsil etmektedir.

Geleneksel yaklaşımın bir değer öncüsü Banguoğlu (2004) da, koşullu yapıları ‘şart tümcesi’ başlığı altında incelemektedir. Koşullu yapıların gerçeklik ve gerçekdışılık değerlerine eşdeğer olarak Banguoğlu da bu yapıların -kendi terminolojisiyle- ‘olağan şart’ ve ‘olmayası şart’ olarak ikiye ayrıldığını savunmaktadır (2004, s. 549):

Örnek (2) a) İstersen bekleriz.

b) İstersen kalırdık.

Örnek (2a)’da ‘bekle-’ eyleminin gerçek olabilmesi söz konusuysen, (2b)’de ‘kalma-’ eyleminin gerçekleşmesini olumsuz ve ya şüpheli kılmaktadır; dolayısıyla böyle

bir tümcenin ‘Kalmadık; çünkü istemedin’ gibi bir ‘bağlam sebep tümcesi’yle izlenmesi daha uygun olmaktadır (Banguoğlu, 2004, s. 551).

Kornfilt’e göre koşul, yalın gövdeye doğrudan eklendiğinde ise, bu yapılar iki farklı işleve sahip olmaktadır (1997, s. 367):

Örnek (3) bu kitab-ı [oku-sa-n]

= uzak koşul

= dilek

Örnek (3)’teki tümce gerçekleşme olasılığı düşük bir eylem söz konusu olabilmektedir. Bunun yanı sıra, bu tümce konuşucunun karşısındakinin gerçekleştirmesini istediği bir eyleme yönelik duygu bildiri olarak da algılanabilmektedir. Bu biçimler (belirli) geçmiş zaman sonekinden sonra geldiğinde de, koşul yapısına iki işlev yüklenebilmektedir (Kornfilt, 1997, s. 368):

Örnek (4) bu kitabı [oku-sa-y-dı-n]

= gerçekleşmemiş koşul

= geçmişe gönderimde bulunan karşı-olgusal dilek

Örnek (4)’teki tümce, hem gerçekleşmemiş bir eylemi hem de geçmişte olması beklenen ama gerçekleşmeyen bir eyleme yönelik sunulan dileği temsil etmektedir.

Kornfilt’in yaklaşımına benzer olarak Ruhi, Zeyrek ve Turan (2000) da koşullu yapılarla önvarsayımdan söz ederek, bu yapıların gerçeklik olasılığı değerlendirmelerini varsayımsal ve gerçek karşıtı koşul tümceleri olarak iki grupta incelemektedirler:

(i) **Öncül**=Eylem+kip/zaman eki+sA

Sonuç=Eylem+Iı/EcEk

VARSAYIMSAL

(ii) **Öncül**= Eylem+sA+DI

Sonuç=Eylem+EcEk,Eylem+Iı+DI

GERÇEK KARŞITI

Gerçek Karşıtı

Örnek (5) a) Eğer ilacı bulma-**saydı**, hastalığı ilerleyecekti. * Umarım ilacı bulmuştur.

b) Eğer ilacı bulma-**saydı**, hastalığı ilerleyecekti. * Belki de ilacı bulmuştur.

c) Eğer ilacı bulma-**saydı**, hastalığı ilerleyecekti. İyi ki ilacı buldu.

d) * Eğer ilacı bulma-**saydı**, ki galiba bulamamış, hastalığı ilerleyecekti.

Gerçek Karşıtı Olmayan Varsayımsal

Örnek (6) a) Eğer ilacı bulma-**dıysa**, hastalığı ilerlemiştir. Umarım ilacı bulmuştur.

b) Eğer ilacı bulma-**dıysa**, hastalığı ilerlemiştir. Belki de ilacı bulmuştur.

c) Eğer ilacı bulma-**dıysa**, hastalığı ilerlemiştir. *İyi ki ilacı buldu

Yukarıdaki 5 (a,b,d) ve 6 (c) örnekleri ‘gerçeklik’ değerlendirmesi yapıldığında, dil bilgisi dışıdır. Dilbilgisel olan (5c) ve (6a) örneklerini ele alırsak, karşımıza çıkan tablo şöyledir: Örnek (5c) gerçek karşıtı, (6a) varsayımsal koşullu tümceleri temsil etmektedir. Varsayımsal koşullu tümcelerde öncül doğruluk değeri taşımamakta, yani öncüldeki önermenin doğruluğu ya da yanlışlığı söz konusu olmamaktadır. Dolayısıyla (6a)’daki ‘umarım ilacı bulmuştur’ önermesi bir temenni ve olabilirlik bildirdiğinden ve öncülde de herhangi bir aksi doğruluk değeri bulunmadığından, bu iki ayrı tümce birbiriyle çelişmemektedir. Ancak Barwise’e göre gerçek karşıtı koşullu tümceler, öncül tümceciğin yanlış olduğunu önvarsaymaktadır (Barwise, 1986, s. 22’den aktaran Ruhi, Zeyrek ve Turan, 2000, s. 22). Buna göre, (5c) örneğindeki öncüldeki olumsuzluk eki, önermenin tersinin geçerli olduğunu- yani ‘bul-’ eyleminin olgusal olduğunu-, dolayısıyla da ilacın bulunduğunu göstermektedir. Benzer bir oluşumu, başka bir örnek vermek gerekirse;

- Örnek (7)** a) * Ali uyu-saydı sakın uyandırma!
b) Ali uyu-duysa sakın uyandırma!

(7a)’da gerçek karşıtı, (7b)’de varsayımsal koşul tümcesi görülmektedir. (7a)’daki gerçek karşıtı koşullu tümcede öncülün tersi olduğu düşünülürse, Ali’nin uyumadığı söylenebilmektedir. Dolayısıyla burada mantıksal bir çelişki oluşmaktadır; çünkü uyumayan bir kişi uyandırılmaz. (7b)’deki varsayımsal koşullu tümcede sadece olabilirlik ifade edilmektedir. Bu nedenle de uyuyup uyumadığı bilinmeyen birisinin uyandırılma olasılığı vardır, yani mantıksal bir çelişki bulunmamaktadır (Ruhi, Zeyrek ve Turan, 2000, s. 23). Aşağıdaki örneklerde de gerçek karşıtı ve varsayımsal tümceler sergilenmektedir:

- Örnek (8)** a) Ayşe şimdi burada ol-saydı, böyle davranmazdı.
b) *Ayşe şimdi burada ol-duysa, böyle davranmazdı.

Örnek (8a)’da gerçek karşıtı, (8b)’de varsayımsal tümceler bulunmaktadır. Konuşan ancak içinde bulunduğu yerde Ayşe’yi görmediği takdirde gerçek karşıtı bir tümce üretebilir. Dolayısıyla, konuşucunun gözleriyle şahit olduğu bir ortamda (8b) örneğindeki gibi varsayımsallık geçerli olmamaktadır (Ruhi, Zeyrek ve Turan, 2000, s. 23).

Görüldüğü gibi tümcenin anlaşılması için gerekli olan (bilinen ya da varsayılan) önermeleri içeren ‘önvarsayım’, koşullu tümcelerin gerçeklik değerlendirmelerinin belirleyicisi olabilmektedir. Bizim de bu çalışmada hedeflediğimiz, biçimsel olarak sadece ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümceleri olarak görünen yukarıdaki gibi yapıların, koşul bildiren tümcelerde anlam ve buna bağlı olarak da kullanım farklılığı yarattığına yönelik, öğrencilerde bilinç-uyandırma etkinlikleri önerisi sunmaktır. Bu sayede Türkçede -sA biçimbiriminin bulunduğu bir öncül tümce ile sonuç tümcesinden oluşan, bu iki tümce arasındaki ilişki çıkarımlara/önvarsayımlara dayanan ve genellikle neden-sonuç ilişkisini ortaya koyan bir ilişki olarak karşımıza çıkan koşullu tümcelerin, ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ biçimleriyle oluşturulmuş görünüşleri, Larsen-Freeman’ın (2001) biçim, anlam ve kullanımı içeren üç boyutlu dilbilgisi modeliyle ilişkilendirilecektir; çünkü kurulan bu ilişkinin bilinç-uyandırma etkinliklerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir:

Şekil: Larsen-Freeman’a (2001) göre Biçim, Anlam ve Kullanım İlişkisi’nin Türkçedeki ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ Koşul Tümceleri için Gösterimi

Larsen-Freeman’ın (2001) söztünü ettiği biçim, anlam ve kullanım ilişkisinin Türkçedeki ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümceleri için bir araya getirilerek, öğrencilere bilinç-uyandırma etkinlikleriyle sunulmasıyla öğrencilerde;

- a) ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ dilbilgisel biçimlerinin oluşturduğu koşul tümcelerinin dilbilgisel olarak nasıl biçimlendiğine ve bu biçimle anlamsal farklılığın oluşup oluşmadığına - yani bu eklerle kurulan koşul tümcelerinin ne anlama geldiğine,
- b) ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ dilbilgisel biçimlerinin
 - i) hangi bağlam(lar)da,
 - ii) nere(ler)de kullanıldığına

yönelik farkındalık oluşması hedeflenmektedir. Şimdi deneysel bir bakış açısı sunan bu etkinlikler (malzeme) önerisini hazırlama yöntemimizi ortaya koyalım.

Yöntem

Koşullu tümcelerinin öğretimi Milli Eğitim müfredatına göre ilköğretim ikinci kademesindeki 7. sınıf ilk dönemde gerçekleştirilmektedir (<http://yayim.meb.gov.tr>); ancak burada sunulan öğretim etkinlikleri önerisi, öğretim gereksinimleri doğrultusunda (yabancılara Türkçe öğretimleri programları gibi) farklı düzeylerde de uygulanabilir. Bu çalışmada, ortalama 12 yaşında olan öğrenciler hedef alınarak Türkçe dilbilgisinin bir parçası olan ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerine yönelik bilgilerin akılda kalıcılığı ve sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından bilinç-uyandırma etkinlikleri önerisinin sunulması amaçlanmıştır. Bu amaçları gerçekleştirmek üzere oluşturulan öneri nitelikli etkinliklerin tümünü, iç içe geçmiş bir biçimde ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ dilbilgisel biçimlerinin işlevine, kullanımına ve yapısal özelliklerine yönelik etkinlik testleri, boşluk doldurma alıştırmaları, özgün bağlam yaratma çalışmaları oluşturulmuş; bu dilbilgisel biçimlerin anlamsal ve edimsel işlevlerinin birlikte işlediği hakkında bilinç uyandırmak hedeflenmiştir. Uygulanan yöntem, etkinlikler çerçevesinde aşağıdaki gibidir:

Etkinlik Önerisi I

“Etkinlik Önerisi I”ın ‘a’ bölümü, anadili Türkçe olan öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin ‘gerçek karşıtı’ mı yoksa ‘gerçek karşıtı olmayan-varsayımsal’ mı olduklarını belirleyebilmeleri, ‘b’ bölümü ise tümcelerdeki dilsel seçimlere yapılaraya dayanarak yantümce ve anatümce yapılarını formüleştirebilmeleri için sunulan bir öneri niteliği taşımaktadır. Bu sayede öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ eklerinin bulunduğu tümcelerin hem anlamsal hem de dilbilgisel olarak nasıl oluştuklarına yönelik farkındalık geliştirmeleri hedeflenmektedir.

Etkinlik Önerisi II

“Etkinlik Önerisi II”, anadili Türkçe olan öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ dilbilgisel biçimlerini, koşullu tümcelerin parantez içinde gerçek karşıtı ya da varsayımsal olarak belirtilen önvarsayımsallık değerlerine göre uygun biçimde eylemlere ekleyebilmelerini sağlamak için sunulan bir öneridir. Söz konusu etkinlikte önemli olan, bu tümcelerin yantümce ve anatümce olarak koşul eklerle düzenlenmesi, dolayısıyla da dinleyici ya da okur için anlamlı olmasıdır. Buna bağlı olarak da koşullu tümceler biçimsel olarak farklılaştığında, anlamsal olarak da farklılaştığı bilgisinin öğrencinin zihninde oluşması hedeflenmektedir.

Etkinlik Önerisi III

“Etkinlik Önerisi III”, öğrencilerin verili bağlamlardaki¹ *gerçeklik* olgusunu göz önünde bulundurarak bağlamlardaki boşlukları uygun olan ‘-sEyDI’ ya da ‘-DIysE’ koşul tümceleriyle doldurabilmeleri için geliştirilen bir etkinlik olarak düşünülebilir. Ayrıca anadili Türkçe olan öğrencilerin uygun olan koşul tümcelerini seçmelerindeki gerekçelerini belirtmeleri hedeflenerek (burada yine ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin işlevsel özellikleri devreye girmektedir), belli bir bağlam içerisinde gerçek karşıtı ya da varsayımsal koşul tümcelerinin kullanımına yönelik farkındalık yaratmak hedeflenmiştir.

Etkinlik Önerisi IV

“Etkinlik Önerisi IV”, öğrencilere rahatlıkla bağlam oluşturabilecekleri eğlenceli resimler gösterilerek, bu resimlerdeki karakterlerin ağzından oluşturdukları bağlama uygun ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerini kullanmaları için önerilen bir etkinliktir. Burada amaç, anadili Türkçe olan öğrencilerin bu etkinliğe kadar aktarılan bilgileri (girdileri) işlevsel olarak işleyebilme becerisini geliştirerek, ‘gerçek karşıtı’ ve ‘varsayımsal’ koşullu tümcelerin kullanımına yönelik bilinç-uyandırmaktır.

Tüm bu etkinlikler önerisi, öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerine yönelik çıkarımlar ve genellemeler yapabilmelerini sağlamayı, bu yolla da, öğrencilerin hedef yapıya ilişkin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Ayrıca öğrencinin gerçekleştirdiği girdiyi *alındıya* dönüştürme işlevi de, öğrencilerin hedef yapıyı söze dökebilme etkinliği ile desteklenmektedir.

¹ Bu etkinlik önerisinde sunulan bağlamlar farklı metinlerden esinlenerek oluşturulmuştur.

Önerilen Etkinlikler**Etkinlik Önerisi I**

- a) Aşağıdaki ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerini, ‘gerçek karşıtı’/‘gerçek karşıtı olmayan-varsayımsal’ olma özelliklerine göre “●” imiyle işaretleyiniz.
- b) Bu tümceleri göz önünde bulundurarak yantümce ve anatümce yapılarını formülleştiriniz.

Tablo 1: ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ Koşul Tümcelerinin ‘Gerçek Karşıtı’/‘Gerçek Karşıtı Olmayan-Varsayımsal’ Olma Özelliklerine Göre Belirlenmesi Etkinliği

Tümceler	Gerçek Karşıtı	Varsayımsal
1. Öfkeyle yerinden kalkmasaydı, babasıyla küs olmayacaktı.
2. Güneş doğmadan yola çıktıysa, akşam beşte burada olur.
3. Elbiselik kumaş olsaydı, dikerken bu kadar kaymazdı.
4. Bu anlattıklarını biliyor olsaydım, adımımı atmazdım oraya bir daha.
5. Çocuk her söylenene karşı geldiyse, öğretmen de tokatı yapıştırmıştır
6. Öğretmenleri haberi sevinçle karşıladıysa, o da mutlu olmuştur.
7. Kürsüye yöneldiyse, önemli bir şey söyleyecektir.
8. Sokaklar çok kalabalık olsaydı, çıkmazdık bu saatte.
9. Verdiğim ödevleri kontrol etmeseydim, yapmayacaklardı.
10. İyi dinlendiyse, daha fazla uyumazdı.

Etkinlik Önerisi II

Aşağıda eksik bırakılan eylemleri parantez içlerinde belirtilen önvarsayımsallık değerlerine göre yantümceler için ‘-sEyDI’ ya da ‘-DIysE’; anatümceler için formülünüzde belirttiğiniz zaman (görünüş) eklerini kullanarak tamamlayınız.

1. Sana istediğin tatlıyı al_____, çok memnun ol_____. (Gerçek Karşıtı)
2. Makarnayı tahta kaşıkla karıştır_____, teflon tenceren çizil_____. (Varsayımsal)
3. Okulumuz taş duvarla çevril_____, içeriye köpek gir_____. (Gerçek Karşıtı)
4. Evleri deniz kıyısında ol_____, dalgalar bu kadar çabuk ulaş_____. (Gerçek Karşıtı)

5. Bu köyde kardeş kavgası yaşan____, her tür kavga yaşan____. (Varsayımsal)
6. En iyi arkadaşı Ali’ye küs____, çok üzül____.(Gerçek Karşıtı)
7. Kibritçi kibrit sat____, fakir olduğu için yap____. (Varsayımsal)
8. Siz çalı çırpı topla____, biz de sobayı yak____. (Gerçek Karşıtı)
9. Pazardan domates al____, çoban salata yap____. (Varsayımsal)
10. Koltuğun altındaki gazeteyi gör____, haberin ol____. (Gerçek Karşıtı)

Etkinlik Önerisi III

Aşağıda verilen bağlamlardaki gerçeklik olgusunu göz önünde bulundurarak, uygun olan ‘-sEyDI’ ya da ‘-DIysE’ koşul tümceleriyile metindeki boşlukları doldurunuz.

Bağlam (i): Çocukların, Kia için uydurdıkları tekerlemeyle oynaya zıplaya mağaranın kapısına geldikleri o sabah, yerinde sessiz uzanmış gelenlere bakan kara köpek birden ayağa kalkmış, Kia’nın önüne dikilmiş, onu dikkatle kokladıktan sonra hırlamaya başlamıştı. Bu, büyük çocukların daha önce de birkaç kez gördükleri gibi, Kia’nın da artık mağaraya alınmayacağını gösteriyordu. Ancak Kia bir sabah, köpeğin yanından geçip mağaraya girince iri dişlerle karşılaşmış, korkmuştu² _____.

- a) Kia mağaraya girseydi, köpeğin iri dişleriyle karşılaşmayacaktı. İyi ki girmedi.
- b) Kia mağaraya girmeseydi, köpeğin iri dişleriyle karşılaşmayacaktı.
- c) Kia mağaraya girdiyse, köpeğin iri dişleriyle karşılaşmamıştır.
- d) Kia mağaraya girmediyse, köpeğin iri dişleriyle karşılaşmıştır.

Bağlam (ii): Okulda domuz gribi salgını var. Daha önce domuz gribi olmayan birçok kişi bu hastalığa yakalandı. Çok ateşli geçen bulaşıcı bir hastalık, burun akıntısı ve şiddetli ateş gözleniyor. Rüzgar, domuz gribi aşısı olduğu için hastalığı hafif atlattı. Ancak Rüzgar çoktandır Hilal’i okulda göremiyor. _____. Annesini bu akşam arayıp öğrenmeyi planlıyor.

- a) Hilal domuz gribi aşısı olduysa, iyi olurdu.
- b) Hilal domuz gribi aşısı olmasaydı, iyi olurdu.
- c) Hilal domuz gribi aşısı olmadıysa, kötü olmazdı.
- d) Hilal domuz gribi aşısı olduysa, iyidir.

² 1998 Milliyet-Haldun Taner Öykü Ödülü Birincisi Mehmet Zaman Saçlıoğlu’nun “Topaç” isimli öyküsünden kurgulanmıştır.

Bağlam (iii): Şimdi yemek pişirdiği kaplar, gene o kaplardı. Ama Erzincan'a gelmez ilk işi, onları yeniden yıkamak olmuştü. Bu değersiz kapların bulunduğu küçük mutfağı, odaları, kısacası bu evi _____. Burası yabancı bir yer, ıssız bir şehir gibi gelecekti ona.

- a) içinde barınılabılır bir hale getirmeseydi, Erzincan'ı bile yabancılayacaktı.
- b) içinde barınılabılır bir hale getirmediyse, Erzincan'ı bile yabancılayacaktı.
- c) içinde barınılabılır bir hale getirdiyse, Erzincan'ı bile yabancılayacaktı.
- d) içinde barınılabılır bir hale getirseydi, Erzincan'ı bile yabancılayacaktı.

Bağlam (iv): Melek Teyze annesinden kalan antika dükkânına gelmek için gücünü toplamıştı artık. Çaresizce etrafına bakındı. Dükkân öyle bakımsızdı ki, işe nereden başlayacağına karar vermemişti; çünkü o vurdumduymaz çalışanlar uzun zamandır dükkânla hiç ama hiç ilgilenmemişlerdi. Oraya buraya atılmış tozlu eşyalar, örümcek ağları, dökülmüş boya lar, yerinden çıkmış depo kapısı... Melek Teyze _____ .

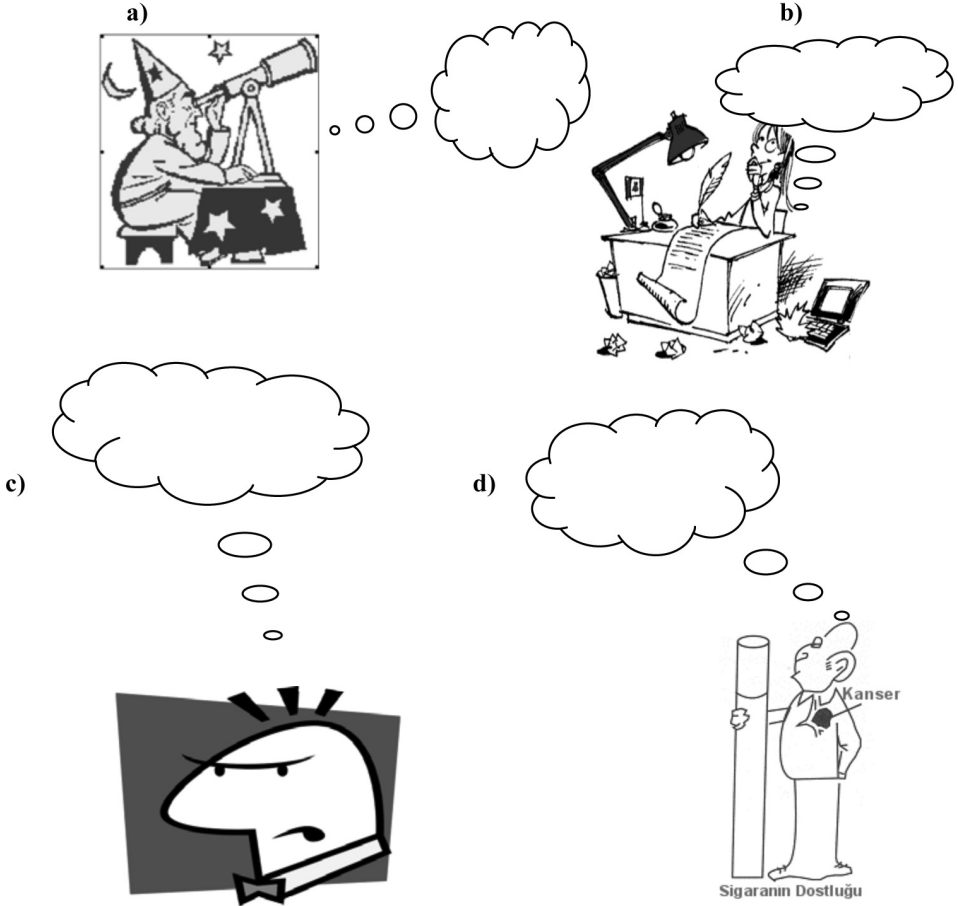
- a) zaman geçirmeden dükkâna geldiyse, bu kadar işi tek başına yapacaktı.
- b) zaman geçirmeden dükkâna gelmeseydi, bu kadar işi tek başına yapmayacaktı.
- c) zaman geçirmeden dükkâna gelseydi, bu kadar işi tek başına yapmayacaktı.
- d) zaman geçirmeden dükkâna gelmediyse, bu kadar işi tek başına yapmayacaktı.

Bağlam (v): Çocukken Gökhan çok çile çektirmişti yavrucağa. Anneannesi, Ümit'e ne zaman bir şey alıp sevindirirse, Gökhan hıncından Ümit'e saldırırdı. Durup dururken bir şey söyleyeceğim diye kandırıp odaya çağırır, döverdi Ümit'i. Çocukluk döneminin korkulu rüyası olmuştü Gökhan. Aradan yıllar geçti...Şimdi Gökhan hasta kuyruğunda, Ümit ise doktor koltuğundaydı. Gökhan muayene olacağı doktorun Ümit olduğunu görünce hemen sıradan ayrıldı; çünkü Ümit'in onu nasıl karşılayacağından emin değildi ve geçmişte yaptıklarından utanıyordu. _____. Zaten Ümit de başka bir hastayla ilgileniyordu.

- a) Ümit Gökhan'ı gördüyse, ortada bir sorun var demekti.
- b) Ümit Gökhan'ı görmediyse, ortada sorun yok demekti.
- c) Ümit Gökhan'ı görmediyse, ortada bir sorun var demekti.
- d) Ümit Gökhan'ı gördüyse, ortada sorun yok demekti.

Etkinlik Önerisi IV

Aşağıda görmüş olduğunuz resimleri temel alarak iki resim için belli bir bağlam oluşturunuz ve karakterlerin ağzından oluşturduğunuz bağlama uygun '-sEyDI' ve '-DIysE' koşul tümceleri kullanınız.

Önerilen Etkinlikler İçin Olası Yanıtlar

Etkinlik Önerisi Ia için olası yanıtlar:

1. Gerçek Karşıtı ☹
2. Gerçek Karşıtı Olmayan Varsayımsal ☹
3. Gerçek Karşıtı ☹
4. Gerçek Karşıtı ☹
5. Gerçek Karşıtı Olmayan Varsayımsal ☹
6. Gerçek Karşıtı Olmayan Varsayımsal ☹
7. Gerçek Karşıtı Olmayan Varsayımsal ☹
8. Gerçek Karşıtı ☹
9. Gerçek Karşıtı ☹
10. Gerçek Karşıtı Olmayan Varsayımsal ☹

Etkinlik Önerisi Iba için olası yanıtlar:**Tablo 2:** Gerçek Karşıtı Koşullu Tümceler

[.....Eyl+sA+ydI+], [.....Eyl+ -Ar + dI-] -(y)AcAK
--

Tablo 3: Varsayımsal Koşullu Tümceler

[.....Eyl+ -(y)dI+sA+], [.....Eyl+ mİş/ -(y)AcAK/-Ar/Iyor+(Dur)
--

Etkinlik Önerisi II için olası yanıtlar³:

1.alsaydı,olurdum.
2.karıştırdıysan,çizilmez.
3.çevrilseydi,.....girmezdi.
4.olmasaydı, ulaşmazdı.
5. yaşandıysa,yaşanır.
6. küsseydi, üzüldü.
7.sattıysa, yapmıştır.
8.toplasaydınız,yakardık.
9.aldıysan,yaparız.
10.görseydin,olurdu.

Etkinlik Önerisi III için olası yanıtlar:

- Bağlam (i):** ‘b’ = gerçek karşıtı
Bağlam (ii): ‘d’ = varsayımsal
Bağlam (iii): ‘a’ = gerçek karşıtı
Bağlam (iv): ‘c’ = gerçek karşıtı’
Bağlam (v): ‘b’ = varsayımsal

Etkinlik Önerisi IV için olası yanıtlar:

- a) Yıldızlar olmasaydı, insanların burcu diye bir şey de olmazdı azizim..
- b) Bana ‘seni seviyorum’ yazdıysa, benimle evlenmek istiyordur. Ben de ona güzel sözler yazmalıyım.
- c) i. Gelirken istediklerimi getirmezsən, çok kızarım (tabii).
ii. İyi not alsaydın, sana kızmayacaktım.
- d) i. Sigara içmeseydim, kanser olmazdım.
ii. Sigara içtiysen, kanser olma olasılığın yüksek

³ Tablo 1 ve Tablo 2’deki formüllere bağlı kalınarak, anatumcüler için farklı zaman/görünüş ekleri tercih edilebilir.

Tartışma ve Sonuç

Dil farkındalığını geliştirmeye yönelik çalışmalar, öğrencilerin örutülerin farkına varmasını, karşılaştırma yapmasını, kullanılan dil dizgesinin birimlerini, ulamlarını ve kurallarını kavramasını sağlamayı hedeflemektedir (James ve Garrett, 1991, s. 5). Diğer bir deyişle, bu tür çalışmaların temel amacı, öğrencilerin zihnindeki örtük bilginin açık bilgi haline getirilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda, dil farkındalığının bilinç düzeyinde bir köprü görevi gördüğü öne sürülebilir; çünkü bu tür çalışmalar öğrencinin dikkatini dilin belirli özelliklerine çekmede etkin rol oynamaktadırlar (Rutherford, 1987, s. 181). Bu çalışmada da anadili Türkçe olan öğrencilerin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin biçimsel, anlamsal ve kullanımsal özelliklerine odaklanılmış, öğrencilerin bu türden tümcelere yönelik sahip oldukları ‘örtük bilgiyi açık bilgi haline getirebilmeleri için’ söz konusu koşul tümceleri arasında karşılaştırma yapmaları hedeflenmiş, böylelikle hedef yapıların işlevsel özelliklerini ‘fark etme’lerini amaçlayan dört etkinlik önerisi sunulmuştur. Bu etkinlik önerilerinin Larsen-Freeman (2001) çerçevesinde;

- (i) öğrencilerin, öngörülen ders materyaline destek olması,
- (ii) girdi olarak öğrencide oluşması beklenen ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin kapsamını ve çok boyutluluğunu görme olanağı yaratması,
- (iii) öğrencinin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerinin hangi yönlerinin ne zaman ve nasıl öğretilmesi gerektiğine daha kolay karar verebilme becerisi kazanması,
- (iv) öğrencinin, öğrencinin ‘-sEyDI’ ve ‘-DIysE’ koşul tümcelerine ilişkin ne türden güçlüklerle (biçim, anlam ve kullanım tabanlı olabilir) karşılaşabileceğine yönelik önvarsayımlarda bulunabilmesi

gibi yararlar sağlayacağı düşünülmektedir. Ancak elbette ki, farkındalığın gerçekleşmesi için öğrencilerin öğrenmeye yönelik olumlu tutumlar, merak, hassasiyet ve dikkat oluşturmaları gerektiği (Donmall,1985) unutulmamalı ve belirlenen hedefleri gerçekleştirmek için çalışmanın kapsamı genişletilmeli, oluşturulan etkinliklerin öğrencilerin anadillerine yönelik bilinç-uyandırma çalışmalarında iyi işleyip işlemeyeceği denetlenmelidir.

Kaynakça

- Banguoğlu, T. (2004). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK yay.
- Bolitho ve diğ. (2003). Ten questions about language awareness. *ELT Journal*, 57 (3), 251-259.
- Dienes, Z. Broadbent, D.ve Berry, D. (1991). Implicit and explicit knowledge bases in artificial grammar learning. *Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition*, 17 (5), 875-887.
- Donmall, G. (1985) *Language awareness*. NCLE Papers and Reports No. 6. London: Centre for Information on Language Teaching and Research.
- Fotos, S. (2001). Cognitive approaches to grammar instruction. D. Larsen-Freeman (haz.) *Teaching English as a second or foreign language* içinde (ss. 267-283). U.S.A: Heinle & Heinle.

- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- James, C. ve Garrett, P. (1991). The scope of language awareness. James, C. ve Garrett, P (haz). *Language awareness in the classroom* içinde (ss. 3-20). New York: Longman
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.
- Larsen-Freeman, D. (2001). *Teaching grammar*. M. Celce-Murcia (haz.) *Teaching English as a second of foreign language* içinde ABD: Heinle & Heinle.
- Ruhi, Ş. Zeyrek, D. ve Turan, Ü. D. (2000). Koşul tümcelerinde varsayımsallık ve gerçek karşılığı. *XIII. Dilbilim kurultayı bildirileri* içinde (ss. 19-29). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Rutherford, W. (1987). *Second language grammar: learning and teaching*. New York: Longman.
- Schmidt, R. (1990). The role of consciousness in second language learning. *Applied Linguistics*, 11, 129-158.
- Sinor, M. (2002). From communicative competence to language awareness: An outline of language teaching principles. *Crossing Boundaries-an Interdisciplinary Journal*, 1 (3), 116-125.
- Suter, C. (2001). *Discussing and applying grammatical consciousness-raising*. 1 Mayıs tarihinde from <http://www.cels.bham.ac.uk/resources/essays/suter2.pdf> ağ adresinden erişildi.
- Thompson, S. A. ve Longacre, R. E. (1985). “Adverbial clauses” Shopen, T. (haz.) *Language typology and syntactic description*. Vol: 2 içinde. Cambridge University Press.
- Vardar, B. (1998). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: ABC.
- Sayfa 7'deki bilgiye 8 Aralık 2009'da <http://yayim.meb.gov.tr/%C4%B0LK%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20S%C4%B0TE/%C4%B0LK%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20%C4%B0HT%C4%B0YA%C3%87%20L%C4%B0STES%C4%B0.pdf> ağ adresinden erişildi

